

דימויי תקווה אישית וקולקטיבית

דליה הקר-אוריון

במאמר יודגמו מספר דימויים חזותיים של התקווה, שמקשרו לאמונה ולשאיפה לעתיד טוב יותר, שכן תקווה היא תנאי הכרחי להישרדות בתנאים קשים. ההמחשה החזותית של התקווה מתבטאת בסמלים מקובלים המביעים את המעבר בין מצב קשה למצב רצוי ומביעה כמיהה קולקטיבית או אישית. מהותה האבסטרקטית באה לידי ביטוי הן בצורות פיגורטיביות והן בצבעים המאפיינים אותה לדעת היוצרים.

את בריתי אשר ביני ובינכם ובכל נפש חיה בכל בשר ולא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר. והייתה הקשת בענן וראייתה לזכור ברית עולם בין אלוהים ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ” (בראשית ט, יב-יז).

בתורת החסידות מסמלת הקשת את העולם החדש שנוצר אחרי המבול, עולם נקי, מזוכך שבו יכול להתגלות המקור האמיתי של אור השמש, באמצעות קרניה החודרות דרך מעטה העננים. הקשת מופיעה הן בציוריהם של אמנים לאורך התקופות כשהיא נושאת משמעות של תקווה והן כחלק מדגלי מדינות ודגלים לשלום.

באותו הקשר בספר בראשית פרק ח שולח נח את העורב, ואחר כך את היונה לברר האם חדל המבול ויש תקווה להתחלה של חיים חדשים. העורב לא מבשר טובות, אך היונה שבה אחרי מספר ימים עם ענף זית בפה - אות וסמל לסיום המבול והבאת השלום לעולם, עדות שהאסון חלף והתקווה לעתיד חדש התממשה..

לעתים מופיעה רק הציפור-היונה שגם לצבעה הלבן יש משמעות. במקרים אחרים, כמו בסמל של מדינת ישראל, מופיעים רק ענפי הזית. גם במסורת היוונית סימל הזית תקווה לשלום. הוא אחד מייצוגיה

ההמחשה החזותית של התקווה מתבטאת בסמלים מקובלים המביעים את המעבר בין מצב קשה למצב רצוי ומביעה כמיהה קולקטיבית או אישית. מהותה האבסטרקטית באה לידי ביטוי הן בצורות פיגורטיביות והן בצבעים המאפיינים אותה לדעת היוצרים.

התקווה לשלום

זהו אחד ממושאי התקווה הרווחים ביותר בעולם. התקווה הזו הומחשה בצורה חזותית ביצירותיהם של אמנים מתחומי יצירה שונים. הסמלים המקושרים אליה מחולקים לסמלים מקובלים ומוכרים בתקופות שונות ובאזורים גאוגרפיים שונים. לעומתם, ישנם סמלי תקווה לוקליים הנולדים ממאגר הדימויים ומהניסיון החוויתי של תושבי מקום מסוים.

הכמיהה לשלום מתבטאת בדרך כלל על ידי סמל הציפור הלבנה בכלל והיונה הנושאת עלה זית בפה בפרט (איור 1). סמל מקובל אחר הוא הקשת בענן (איור 2). שני סמלים אלה נלקחו מהסיפור המקראי על נח והמבול.

איור 1: יונה וענף זית בפה

איור 2: דגל עם רקע בצבעי הקשת

של האלה אתנה שנחשבה גם לאלת החכמה, המלחמה והמגן. בעת העתיקה, החל בתקופה הרומאית, נהגו להגיש ענף עץ זית כסימן לשלום (מקביל להנפת הדגל הלבן בתקופות מאוחרות יותר).

מכאן ששני סמלים קמאיים אלה הפכו בציורי אמנים לדימויים חזותיים של תקווה להתחלה חדשה מחד ולשלום מאידך.

”זאת אות הברית אשר אני נותן ביני וביניכם ובין כל נפש חיה אשר אתכם לדורות עולם. את קשתי אשר נתתי בענן והייתה לאות ברית ביני ובין הארץ. והיה בענני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן וזכרתיה

התערוכה שנקראה "סולם חבלים" ממחישה בעזרת ציורים של סולמות עשויים מחבלים את התקווה ודעיכתה. הסולמות הזקופים מתארים את התקווה והסולמות הנופלים – את חיפושי הדרך ודעיכת התקווה.

ציור התקווה של וואטס שהשפיע על רבים

את אחד הציורים המפורסמים בנושא תקווה צייר הצייר האנגלי ג'ורג' פרדריק וואטס בשנת 1886 (איור 5). לציור שתי גרסאות; בראשונה – ציור בצבעי שמן יש דמות אלגורית של אישה צעירה שענייה מכוסות. היא יושבת על גלובוס כשראשה קרוב לכלי מיתרים (לירה) שכל מיתריו למעט אחד פקעו, והיא מקרבת את ראשה לכלי כדי לשמוע את הצליל שמופק מהמיתר הבודד. הצבעים ירוק, חום ואפור המונחים במשיכות מכחול רכות מדגישים את האווירה. בגרסה זו מופיע כוכב כסמל לתקווה. בגרסה השנייה, המועדפת עליו, הוא השמיט את הכוכב. וואטס מגלה כאן גישה מקורית בכך שאינו משתמש בסמל העוגן המקובל לתיאור נושא זה אלא מוצא ייצוג אישי ולא שגרתי. הציור קשור לאירוע פרטי בחייו כאשר שכל את בתו האהובה בלאנש. הדואליות באה לידי ביטוי בכך שבתוך היגון והאבל יש תקווה. אף על פי שכל המיתרים פקעו ואינם שמישים עדיין נותר מיתר אחד שעליו אפשר לפרוט והוא מסמל את התקווה.

איור 5: ג'ורג' פרדריק וואטס - "תקווה"

למרות שעלול להיווצר רושם ראשוני של ייאוש, הציור טומן בחובו אופטימיזם. האמן מעביר דרכו מסר של תקווה המתקיימת בתוך הייאוש – הוא מצביע על יכולתם של האנשים הנתונים במצב הקשה ביותר, לחוש ולהרגיש מיתר בודד של תקווה שעוזר להם להמשיך.

בדגל של מדינת הונדורס מופיעה השמש העולה כסמל לתקווה מתחת לקשת בענן.

תקווה לטריטוריה בציון

באמנות היהודית והישראלית מסמלת השמש העולה את התקווה להתחלה חדשה בארץ ישראל אחרי אלפי שנות גלות.

כך לדוגמה הצייר אפרים ליליאן (צייר יהודי יליד 1903) הכניס לאמנות היהודית את מוטיב השמש העולה ששולחת את קרניה לעבר היהודי הגלותי והיא מסמלת אור חדש, תקווה וציונות. בציורו משנת 1903 (בספר **שירת הגטו**) הוא מאייר יהודי חבוש כיפה הצופה מבעד לגדרות תיל אל עבר השמש העולה המפציעה בצדה הימני של היצירה (איור 3).

איור 3: ציור של אפרים ליליאן מתוך **שירת הגטו**

התקווה לצאת מהתנאים הנוכחיים מודגשת גם על ידי הדרך הנפרשת לפניו בין דקלים ומוכילה לכיוון השמש.

נפתלי בזם ממחיש את העימות בין שואה-גלות ותקומה בארץ דרך סמל הצבר. התקווה לבנות חיים חדשים ולהפוך את השואה לתקומה מתבטאת בצורה חזותית באמצעות שיחי צבר. בציור "עקדת יצחק" (איור 4) מייצגת הדמות השוכבה על המזבח את הנספים בשואה, התכריכים על גופו של הקרבן הופכים לצמח המסמל את הצבר הישראלי אך גם את התקווה שמקרבנות השואה יצמח דור חדש.

איור 4: נפתלי בזם - "עקדת יצחק"

נפתלי בזם, שחווה "עקדת יצחק מודרנית" עם מות בנו יצחק בכיכר השבת בירושלים, מצייר באחד מציוריו אריה מכונף האוחז בידו סולם ניצב כלפי מעלה ובראשו שני נרות. נר אחד כבוי שמסמל את בנו שנהרג, הלהבה של הנר השני מסמלת את התקווה הטמונה בבנו החי שלמה. מוטיב הסולם כתקווה לעלייה לעתיד טוב יותר עובר כחוט השני בציוריו שהוצגו בשנת 2000 במוזיאון הפתוח בגן התעשייה תפן.

סיכום

הדימויים החזותיים המביעים תקווה משותפים לכל בני האדם באשר הם. חלקם מעוגן בתנ"ך ומשותף לבני כל הדתות. תפקיד חשוב נודע לדימויים מהטבע בכלל ולשמש העולה בפרט. המחזוריות, ההמשכיות והעובדה שאחרי הלילה מפציע שחר חדש מייצגת תקווה שהאור אכן בוא יבוא אחרי כל חושך. הסמליות הטמונה בצבעים גם היא ברורה ולכן רב השימוש בניגודים בין שחור ולבן, שימוש באדום, ירוק וכמוכן בצבעי הקשת המייצגים את התקווה שהביאה הברית בין האלוהות ובני האדם. יצירתו של הצייר האנגלי ג'ון פרדריק וואטס "התקווה", הנשענת בין היתר על סמליות של כלי נגינה שמייתר אחד שנותר בו מאפשר להמשיך את המנגינה, הפכה לסמל המזוהה עם תקווה. סמל הצבר ייחודי לאמנות הישראלית ומייצג את הדור החדש. הוא מופיע כאנטי-תזה לשואה ולגלות ומייצג תקווה להמשכיות שורשית ואיתנה.

מקורות

בזם, נ. (2000). "סולם חבלים", המוזאון הפתוח, גן התעשייה תפן (קטלוג).

Barlow, P. (2010). Where there's life theirs. Tate Gallery. Retrieved 12 March 2010.

Sooke, A. (13 November 2008). Barak Obama's favorite painting". *The Daily Telegraph*, retrieved 12 March 2010.

Wright, J. (1920), The audacity of hope. *Preaching Today*.

זהו אחד הציורים הפופולריים ביותר של וואטס ודורות רבים נשבו בקסם הדימוי המוצג בו. בשנת 1922 גילמה השחקנית מרי אסטור את תפקיד התקווה בסרט **התקווה** שמבוסס על הרעיון המובע בציור (הרברט בלאשה ולג'ארן א. הילר ביימו את הסרט). באותה שנה שימש הציור גם כפרסומת לחברת IBM. הועלתה השערה שהציור השפיע על הציורים של פיקאסו בתקופה הכחולה המוקדמת, בעיקר על דמות המוזיקאי בציור "הגיטריסט הזקן". הציור השפיע על אנשים כבר בימיו של וואטס. הוא קיבל מכתבי תודה מרובים מאנשים שלא הכיר שכותבים לו כמה הציור עזר להם בשעתם הקשה. אחד מהם, שריגש אותו במיוחד, היה מכתב מאדם זר שגר בעיירה בצפון אנגליה וכתב לו: "אני לא מכיר אותך ולא זכיתי לראות את פניו של זה שנתן לי את ה'תקווה' שלי אבל אני מודה לאלוהים על המזל שהוא נקרה בדרכי כשהזדקקתי לו". אחר היה ניצול שואה שהתבונן בצילום שלו בשעותיו הקשות. גם חיילים מצרים בזמן התבוסה בשנת 1967 שאבו עידוד מהציור. כמו כן קיימת סברה שצילום של הציור "תקווה" היה תלוי בתאו של נלסון מנדלה בבית הסוהר ועזר לו בזמן שהותו ברובן איילנד. הנשיא האמריקאי ברק אובמה ראה את היצירה לראשונה בשנת 1990 כשהיה סטודנט למשפטים בהרווארד. הוא היה נכח בדרשה שנשא הכומר ג'רמיה רייט. הציור שראה במהלך הדרשה השפיע עליו עמוקת והוא בחר בנושא של הדרשה, "The Audacity of Hope", כנושא לספרו האוטוביוגרפי השני. כמו כן השתמש בו כשם לוועידה הדמוקרטית הלאומית שנערכה בשנת 2004. התקווה של אובמה נשענת על החלום האמריקאי, לדבריו "הגניוס האמתי של אמריקה הוא האמונה בחלומות הפשוטים של תושביה, הקיום של נסים קטנים".